

Čuvari svoje braće: policijsko nadgledanje američkih Hrvata tijekom Drugoga svjetskoga rata

JURE KRIŠTO

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na temelju arhivskoga gradiva i literature autor istražuje opseg i narav nadziranja Amerikanaca hrvatskoga podrijetla od Federal Bureau of Investigation i drugih vladinih organizacija u vrijeme Drugoga svjetskog rata. Autor ujedno oslikava posljedice srpske propagande i američkoga nadzora na komunističku infiltraciju hrvatskih organizacija u Sjedinjenim Američkim Državama i na priklanjanje američkih Hrvata ideji obnove Jugoslavije i podrške partizanima.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Hrvati u Sjedinjenim Američkim Državama, Komunistam, hrvatsko-srpski odnosi

Uvod

Pitanje špijunaže, dešifriranja tajnih kodova i nadziranja sumnjivih pojedina u Sjedinjenim Američkim Državama za vrijeme Drugog svjetskog rata već dulje vrijeme privlači pozornost povjesničara i drugih namjernika.¹ U posljednje vrijeme sve prisutniji je problem prodiranja komunista u američke institucije tijekom ratnih sukoba i u razdoblju "hladnoga rata".² Premda autori posebno ne izdvajaju američke Hrvate, poznato je da je nekoliko njih bilo članovima Komunističke partije Sjedinjenih Američkih Država (*Comunist Party of the United States of America*, CPUSA) i da su bili aktivni u prikupljanju informacija za Sovjetski Savez.³ Od poznatijih članova CPUSA-a spominju se Steve Nelson (Stjepan Mesaroš), Stjepan Lojen, Franjo (Frank) Borić, Anthony Majnerić (ili Minerich), Stjepan Pleše (poznat pod pseudonimom Miroković), Leo Fisher te Šime Horžić i njegova žena Zlata.⁴ Problem nadziranja vladinih

¹ Vidi: John Earl HAYNES i Harvey KLEHR, *Venona. Decoding Soviet Espionage in America*, New Haven i London, 1999. s obilnom bibliografijom.

² Harvey KLEHR, John Earl HAYNES, Kyrill M. ANDERSON, *The Soviet World of American Communism*, New Haven, 1998.; Harvey KLEHR, John Earl HAYNES, Fridrikh IGOREVICH FIRSOV, *The Secrete World of American Communism*, New Haven, 1995.

³ John Peter KRALJIC, *The Croatian Community in North America and the Spanish Civil War*, Magistarska radnja na City University of New York, obranjena 2002.; J. E. HAYNES i H. KLEHR, *Venona*, passim.

⁴ J. P. KRALJIC, n.dj., 33.-34., 35.-37.

agencija naturaliziranih američkih građana manje je zanimljiv istraživačima, što nas pomalo iznenađuje, budući da su mnogi dokumenti iz ovog razdoblja postali dostupni istraživačima. U ovom članku namjeravam se osvrnuti na najvažnije faze policijskoga (Federal Bureau of Investigation, FBI) nadziranja američkih Hrvata na temelju izvorne građe iz američkoga Državnoga tajništva koju je na mikrofilmovima izdalo poduzeće National Archives Microfilm Publications iz Washingtona.⁵ Nadam se da će to upotpuniti novija istraživanja temeljena na američkim i britanskim dokumentima o odnosima između vlade Sjedinjenih američkih država i raznih snaga na području tadašnje Nezavisne Države Hrvatske.⁶

Neočekivani je rezultat ovoga istraživanja da je FBI počeo sumnjicati i nadzirati američke građane hrvatskoga podrijetla na inicijativu jugoslavenskoga diplomatskog predstavništva u Washingtonu, tijela koje je trebalo zastupati američke građane koji su došli s prostora tadašnje države Jugoslavije. Također je zanimljivo da se unatoč zaključku više tajnih agenata iz različitih dijelova zemlje da bi daljnje nadziranje Hrvata bilo neopravdano, ono se nastavilo, opet i pod utjecajem jugoslavenskoga poslanstva. S vremenom je nadziranje američkih Hrvata zbog navodnoga podupiranja Pavelićeva režima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj preraslo u nadzor komunističkih aktivnosti u Americi.

Radikalizacija hrvatske politike i Hrvati u Americi

Ne treba posebno isticati da je neposredno iskustvo izrabljivanja, progona, zatvaranja političkih vođa i brojnih građana te ubojstava bio jedan od važnijih razloga radikalizacije političkoga života u Hrvata između dva svjetska rata.⁷ Nasilje je dostiglo vrhunac 1928. godine ubojstvom hrvatskih zastupnika u skupštini u Beogradu i ranjavanjem Stjepana Radića, tada neupitnoga vođe hrvatske borbe, što je bilo uzrokom njegove skore smrti.⁸ Događaj je dao povoda kralju Aleksandru Karađorđeviću I. za uvođenje osobne diktature sljedeće godine, ali i rađanju radikalnijega hrvatskog nacionalizma. Ante Pavelić, tada zastupnik grada Zagreba u beogradskoj skupštini, odlučio je radikalizirati hrvatsku borbu za slobodu koja ne isključuje ni terorističku aktivnost. Pavelić

⁵ Vidi: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Yugoslavia, 1930.-1944., National Archives Microfilm Publications, Washington DC (dalje: NA MP).

⁶ Vidi: Amy SCHMIDT, Hrvatska i zapadni saveznici, *Časopis za suvremenu povijest*, 34/2002., br. 1, 71.-91.; Ljubo BOBAN, *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941.-1943.*, Zagreb, 1985.; ISTI, Iz britanske politike prema Hrvatskoj seljačkoj stranci potkraj 1943. i početkom 1944. godine, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, Prvi sv. Zagreb, 1987., 178.-275.

⁷ "Einstein Accuses Yugoslavian Rulers in Savant's Murder", *The New York Times*, 6. svibnja 1932., 1. i 3.; James J. SADKOVICH, "Terorism in Croatia, 1929.-1934.", *East European Quarterly*, br. 22/1988.; ISTI, "The Use of Political Trials to Repress Croatian Dissent 1929.-1934" *Journal of Croatian Studies*, br. 28-29/1987.-88., 103.-140.; Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Zagreb 2002.

⁸ Vidi opširnije Ivo BANAC, *The National Question in Yugoslavia*, Itacha i London, 1984., Zlatko MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva*, Zagreb 1998.; Jozo TOMASEVICH, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941.-1945. The Chetniks*, Stanford, 1975., 3.-53.

je napustio zemlju kako bi organizirao hrvatske emigrante i javno napadao jugoslavenski režim. Osnovao je revolucionarnu skupinu pod nazivom Ustaše. Oni su osnovali logore za obučavanje u mađarskim mjestim uz jugoslavensku granicu da bi promovirali revolucionarnu djelatnost, a kad više nisu mogli djelovati u Mađarskoj, preselili su se u Italiju.⁹ Hrvatski nacionalisti došli su na loš glas 1934. godine, jer su bili upleteni u atentat na kralja Aleksandra u Marseillesu za vrijeme njegova službenoga posjeta Francuskoj.¹⁰

Hrvatska iseljenička zajednica u Americi u 30-im godinama XX. stoljeća odražavala je političku situaciju u "staroj domovini". Najvećim dijelom hrvatske političke organizacije razlikovale su se jedna od druge različitim pristupom u rješavanju položaja Hrvatske unutar Jugoslavije.¹¹ Kao odgovor na ubojstvo dvojice hrvatskih zastupnika i ranjavanje Stjepana Radića u beogradskoj Skupštini, američki Hrvati osnovali su u kolovozu 1928. Hrvatsko kolo, organizaciju koja je podupirala hrvatski pokret za nezavisnost. Kolo je imalo ogranke po cijeloj Americi, dok su *Hrvatski list i Danica hrvatska*, novine koje u New Yorku uređivao Ivan Krešić, ujedno i prvi predsjednik Kola, postale njegov organ.¹² U ranim 30-im godinama došlo je do unutarnjega sukoba izazvanoga različitim pogledima na političke prilike u Hrvatskoj, što je dovelo do podjele na dvije skupine - jednu koja je pristajala uz ustaše, i drugu koja je bila uz Hrvatsku seljačku stranku (HSS). Prva skupina osnovala je 1934. frakcijsku organizaciju Hrvatski domobran.¹³

Hrvatski domobran krenuo je stopama revolucionarne organizacije Hrvata u Europi, predvođene dr. Antom Pavelićem. Organ Hrvatskoga domobrana bila je *Nezavisna Hrvatska Država*, tiskan u New Yorku (kasnije u Pittsburghu), a njezin urednik bio je Ante M. Došen do prosinca 1938., kad uredništvo preuzima Luka Grbić.¹⁴ Skupina okupljena oko Hrvatskoga domobrana na koncu je organizirala Hrvatsko nacionalno predstavništvo za Sjevernu Ameriku sa sljedećim članovima: velečasni Oskar Suster, Nikola Šulentić, Nikola Budak, Ante Došen, Paul Kufrin i Ante Zuback.¹⁵

⁹ Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije*, Buenos Aires, 1960/ Zagreb., 1995; ISTI, Publikacije domobranksko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929.-1944., *Časopis za suvremenu povijest*, 26/1994., br. 3, 413.-326.; Bogdan KRIZMAN, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978.

¹⁰ NA MP 860H.001 AL 2/67, 1203, rola 5. Wallace Murray iz Odsjeka za odnose s Bliskim istokom pri State Departmentu izvješćuje 10. listopada 1934. o uhućenju nekoga Petra Oreba, hrvatskog nacionalista koji pripada ustaškoj grupi u Italiji, u svezi s ranije planiranim pokušajem atentata na kralja Aleksandra.

¹¹ Opsežnu studiju o Hrvatima u Americi napisao je George J. PRPIC, *The Croatian Immigrants in America*, New York 1971, hrvatski prijevod: Jure PRPIĆ, *Hrvati u Americi. Njihova povijest i doprinos Americi i Hrvatskoj*, Zagreb, 1997. Vidi također: Ivan ČIZMIĆ, *Hrvati u životu Sjedinjenih američkih država. Doprinos u ekonomskom, političkom i kulturnom životu*, Zagreb, 1982; ISTI, *Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894-1994.*, Zagreb, 1994.

¹² Vidi, Josip KRAJA, "The Croatian Circle, 1928.-1946.: Chronology and Reminiscences", *Journal of Croatian Studies*, br. 5-6/1964.-1965., 145.-204.

¹³ Ivan ČIZMIĆ, *Hrvati u životu Sjedinjenih Američkih Država*, 293.-295.

¹⁴ Detaljnije vidi J. JAREB, Publikacije domobranksko-ustaškog pokreta, 417.-418.

¹⁵ J. PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 216.

U kasnim 1930-im godinama nacionalisti u Hrvatskoj dobivaju politički zamah jer su Hrvati razočarani kompromističkom politikom vodstva HSS-a (Vladko Maček je preuzeo vodstvo stranke 1928. nakon smrti Stjepana Radića), ali isto tako zahvaljujući porastu popularnosti nacionalističkih režima u Europi. Sporazum između srpskih političara i Hrvata čini se da je došao prekasno. Ministar vanjskih poslova Dragiša Cvetković (1893.-1969.) i Vladko Maček (1879.-1964.) potpisali su 26. kolovoza 1939. sporazum kojim se Hrvatima daje određena politička i teritorijalna autonomija unutar stvorene Banovine Hrvatske koja je uključivala nekoliko kotara u Bosni i Hercegovini.¹⁶ Rat je, međutim, bio neizbježan, a s njime je došla i uspostava Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941.

Jugoslavensko poslanstvo nameće istragu američkih Hrvata

Možda istoga dana kad je proglašen NDH, a svakako prije 12. travnja 1941. predstavnik Kraljevskog jugoslavenskog poslanstva u Washingtonu, dr. Vladimir Rybar razgovarao je s Robertom Coejem iz State Departmenta o “nacionalističkoj” hrvatskoj organizaciji Domobran u SAD-u. U pismu Coeju 12. travnja 1941., Rybar iznosi imena četvorice navodnih vođa “frankovačke organizacije”: Nikola Šulentić iz Waterlooa, Iowa, predsjednik; Luka Grbić iz Pittsburgha, Pennsylvania, tajnik; Frank Budak iz Youngstowna, Ohio, blagajnik i Rudolf Erić iz Akrona Ohio, organizator. Rybar je zaključio pismo s rečenicom koja ima prizvuk prijetnje: “Vjerujte mi, dragi gospodine Coe”.¹⁷ Nekoliko dana kasnije u razgovoru s Coejem, Rybar je optužio Butkovića, predsjednika Hrvatske bratske zajednice (HBZ) da je “separatist, i zato podržava Pavelića” te je obećao detaljno izvješće o HBZ-u.¹⁸

Ne iznenađuje činjenica da su se među hrvatskim skupinama u SAD-u mogli naći sljedbenici Josipa Franka (1844.-1911.) i njegovih hrvatskih nacionalista. U svakom slučaju Domobran i njegov organ *Nezavisna Hrvatska Država* koji su se pozivali na naslijeđe “frankovaca”, podržali su novostvorenu hrvatsku državu i pravo Hrvata na suverenost.

State Department odmah je reagirao na informacije koje je dostavio jugoslavenski diplomat. Dužnosnici State Departmenta sugerirali su FBI-u da “ispitaju ‘ustaše’, koji možda imaju nacističke pobude”.¹⁹ Državni podtajnik odaslao je 22. travnja 1941. popis dužnosnika Hrvatskog nacionalnog predstavništva za samostalnost Hrvatske kojega je Konstantin Fotić predao

¹⁶ Više o sporazumu Cvetković-Maček vidi Branko M. PEŠELJ, “Serbo-Croatian Agreement of 1939. and American Foreign Policy”, *Journal of Croatian Studies*, br. 11-12/1970.-1971., 3.-82. za gledišta sudionika.

¹⁷ NA MP 860H.20211/3 PS/VH, Croatian Yugoslav Legation, Washington 12. travnja 1941.

¹⁸ NA MP 860H.00, Department of State, Memorandum of Conversation, CROATIAN ACTIVITIES IN U. S./134 PS/VMC, 2 stranice, 25. travnja 1941.

¹⁹ NA MP 860H.20211/4 PS/EJH, Department of State, 17. travnja 1941. U srpskom jeziku množina je “ustaši”, što, očekivano, slijede američki obavještajci.

tajniku State Departmenta. Državni podtajnik izjavio je kako je “očito da bi mnoga od navedenih imena mogla biti imena njemačkih agenata”.²⁰

Jugoslavenska diplomacija nije bila s tim zadovoljna. Širila je izjave da je novouspostavljena vlada Nezavisne Države Hrvatske “nacistički inspirirana” i da je novoproglašena država nacistička tvorevina. Također je nastojala pokazati kako američki Hrvati koji su simpatizirali novi režim u Hrvatskoj potiču ucjenjivanje, slično onome što su ga provodili nacisti, te ih je zato trebalo staviti pod prismotru. Najpogubnija optužba jugoslavenskoga predstavništva za hrvatsku zajednicu u Americi, napose za njezino vodstvo, bila je da su ucjenjivali Hrvate koji su odbili podržati Antu Pavelića, prijeteći im da će njihovi rođaci u Hrvatskoj za to snositi posljedice.²¹ Jugoslavensko predstavništvo priložilo je tobože članak iz hrvatskih novina kao podršku svojim optužbama. Sadržaj članka nije poznat.

Državni podtajnik naveo je “da glede toga naše savezne vlasti trebaju nešto poduzeti”.²² U isto vrijeme State Department je poduzeo mjere da provjeri informacije koje su dolazile od jugoslavenskoga izvora. Službenik za odnose s inozemstvom pri State Departmentu predložio je u pismu državnom podtajniku, Adolfu A. Berleu Jr. da pozove “naoko pouzdanog Hrvata, senatora [William M.] Boyd-Bojica iz Clevelanda” i “nakon što ga procjeni, potapša ga po ramenu ako se čini da je prava osoba”.²³

Nakon svestrana proučavanja optužujućega članka kojega je jugoslavensko predstavništvo predalo State Departmentu, George A. Gordon iz Odjela za vanjske poslove napisao je Sumneru Wellesu i A. A. Berleu: “članak koji smo upravo primili čini se da ne potvrđuje ministrovu tumačenje niti predstavlja osnovu za bilo kakvu akciju”.²⁴ Službenici State Departmenta imali su druge informacije slične prirode. Read Lewis, ravnatelj Općeg vijeća za američko jedinstvo (*Common Council for American Unity*), izvijestio je američke službenike o “lojalnim hrvatskim organizacijama, a također je naveo imena istaknutih američkih građana hrvatskoga podrijetla”.²⁵

Pomislili bismo da je to kraj priče i da se daljnja istraga zaustavlja te da se informacije jugoslavenskih vlasti odbacuju kao neutemeljene. No jugoslavenska je diplomacija držala da je puno toga na kocki te da i dalje moraju

²⁰ NA MP 860H.00, Department of State, CROATIAN ACTIVITIES IN U. S./nečitljivo JS/119, nedatirano.

²¹ NA MP 860H.20211/6 PS/EJH, Department of State, 28. travnja 1941.

²² Isto.

²³ NA MP, bez signature, Department of State, rola 28, bez datuma. Državni podtajnik A. A. Berle pozvao je Bojica da dođe u Washington 13. 5. 1941. predlažući sljedeći dnevni red za raspravu: “Čini mi se da bi možda mogli biti od značajne pomoći Amerikancima hrvatskoga podrijetla u Sjedinjenim Američkim Državama”. NA MP 860H.20211/8 PS/BJH, rola 28. Department of State, Assistan Secretary, 13. svibnja 1941.

²⁴ NA MP 860H.20211/7 PS/BJH, Department of State, Foreign Activity Correlation, 29. travnja 1941.

²⁵ NA MP 860H.00, Department of State, Memorandum of Conversations, CROATIAN ACTIVITIES IN U. S./135 PS/VMC, 2 stranice, 26. travnja 1941.

uvjeravati State Department da Amerikanci hrvatskog podrijetla predstavljaju prijatnu američkom društvu. Ured državnoga podtajnika primio je od jugoslavenskoga diplomata prijevod jednoga drugoga članka “u novinama jugoslavenskih komunista iz Pittsburgha” od 30. travnja i 7. svibnja 1941. Na temelju ove informacije, ured je preporučio Berleu da “našu sadašnju istragu treba proširiti na izdavače i idejne vođe ove organizacije, a također i na druge novine.”²⁶ I tako umjesto da zaustavi daljnju istragu, vlada je zatražila proširenje nadzora na izdavače, novine i “idejne vođe”.

Očito je da su jugoslavenski diplomatski predstavnici pobjedili u ovoj diplomatskoj igri. Oni su potaknuli američku vladu na praćenje građana hrvatskoga podrijetla, a američka vlada je na to pristala. Štoviše, državni podtajnik Berle napisao je gospodinu Hoskinsu da “su privitci predani FBI-u na istragu.”²⁷ To je bio početak sustavnoga nadziranja američkih Hrvata, koje će trajati barem do kraja rata.

Nadgledanje istaknutih Hrvata

John Edgar Hoover, ravnatelj FBI-a, kao da je jedva dočekao da započne s nadgledanjem istaknutih američkih Hrvata. Već 22. svibnja 1941. poslao je državnomu podtajniku A. A. Berleu prvo “strogo povjerljivo” izvješće o istaknutim Hrvatima u Americi koje su popisali njegovi doušnici.²⁸ Ti istaknuti Hrvati bili su: Milan Petrak, urednik *Zajedničara*, organa Hrvatske Bratske Zajednice; Ante M. Došen (Doshen); John Bretkovitch (vjerojatno Butkovich) i Dinko Tomašić (Tomasic). Doušnik je zaključio da “začetak i poticaj pokreta [koji predvode ovi ljudi] sigurno dolazi od agenata sila osovine u ovoj zemlji koji koriste Paveličeve ljude kao voljne instrumente.”²⁹ Optužbe, očito je, nisu bile bezazlene.

Tko su bili ovi ljudi? Zašto su bili sumljivi J. E. Hooveru i njegovim agentima?

Milan Petrak bio je izabran za urednika *Zajedničara* na prvoj konvenciji Hrvatske bratske zajednice 1926. godine i ostao je na toj funkciji do 1943. godine.

John D. Butković (1890.-1980.) rodio se u Bilaju, selu u blizini Gospića. Došao je u SAD 1906. i politički se aktivirao u hrvatskoj iseljeničkoj zajednici. Od 1932. do 1947. Butković je obnašao funkciju predsjednika HBZ-a i ostao je njegov počasni predsjednik do 1963. Neke važnije informacije o Butkoviću mogu se naći u prvomu Hooverovu izvješću Berleu. Hooverovi agenti prenijeli su da je Butković bio jedan od inicijatora Hrvatskoga nacionalnog odbora koji je stvoren na početku rata s namjerom da pomogne hrvatskomu narodu u ratnim prilikama. Iako Odbor nije igrao veliku ulogu, informator je izja-

²⁶ NA MP, bez signature, Department of State, The Under-Secretary, rola 28, 7. svibnja 1941.

²⁷ NA MP, bez signature, rola 28, Department of State, Assistant Secretary, 13. svibnja 1941.

²⁸ NA MP 860H.20211/5 PS/BJH, rolla 28, Department of State, Federal Bureau of Investigation, 22. svibnja 1941.

²⁹ Isto.

vio da je *Zajedničar* pozvao svoje čitatelje “da se odsada podvrgnu diktumu novog Odbora”.³⁰ Odbor je također pozvao srpske i slovenske organizacije da stvore identične odbore, što je Hooverov doušnik protumačio kao “domišljat izgovor za razbijanje jugoslavenskoga jedinstva i ponovno započimanje starih prepirka između Srba i Hrvata”.³¹ Butković je postao vrlo važna i utjecajna ličnost hrvatske iseljeničke zajednice u Americi. Mnogo godina je obnašao funkciju predsjednika najveće organizacije američkih Hrvata, HBZ-a, čime je privukao pozornost FBI-a. D. DiLillo iz Pittsburga napisao je 8. kolovoza 1941. izvješće o Hrvatskoj bratskoj zajednici, najvažnijoj hrvatskoj organizaciji u SAD-u,³² a gotovo u cijelosti je bilo posvećeno Butkoviću. Čudno je da je agentu FBI-a izvor bio B. M. Pekich, srpski nacionalist iz Hrvatske i član Srpske nacionalne federacije. Još je čudnije da je američki izvor navodno znao da je Pekich bio jedan od poticatelja protuhrvatske propagande.³³ Bilo kako bilo, Pekich je opisao Butkovićev put u Jugoslaviju 1937., koji se slučajno poklopio s njegovim putem, kad je Butković navodno održao predavanje u kojem je istaknuo da bi američki Hrvati svim srcem bili za samostalnu Hrvatsku.³⁴ Jugoslavenske vlasti su zbog toga govora prognale Butkovića iz zemlje.³⁵ Pekich je pripisao Butkovićev progon iz Jugoslavije njegovu širenju mržnje “među različitim granama istoga naroda”.³⁶ Prema članku *Sun Telegrapha* iz Pittsburga od 28. kolovoza 1937., Butković je nakon povratka iz Hrvatske izjavio: “Moj narod [misli na Hrvate u Jugoslaviji] živi pod željeznom diktaturom. Oni ne vide mogućnost zbacivanja jarma dominirajuće srpske vlade, osim ako ne dođe do rata. Mi ne želimo rat, ali bi ga preporučili kao način da se pobjegne iz ropstva”.³⁷ Doušnik FBI-a također je opuzio Butkovića da je “aktivni član organizacije koja zagovara odvajanje Hrvatske od Jugoslavije”. Pekich je također rekao agentu o njegovu bliskom prijateljstvu s velečasnim Bonifacijem Sorićem, rektorom Hrvatske rimokatoličke crkve, “čije ime se povezuje uz pokret za otcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije”.³⁸

Pekich i drugi doušnici FBI-a bili su po svemu sudeći priličnoiskusni propagandisti. Znajući da američki vladini krugovi i američka javnost u osnovi zaziru od ideje otcjepljenja, optužili su Butkovića, predsjednika najistaknutije i najveće organizacije američkih Hrvata, da zagovara otcjepljenje Hrvatske od Jugoslavije, da se povezuje s osobama koje dijele iste poglede i predstavili ga

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² NA MP 860H.20211/12 PS/EJH, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 61-119, izvješćuje D. DiLillo, 8. kolovoza 1941.

³³ NA MP 869H.00 CROATIAN ACTIVITIES IN U. S./123, Stanley T. Karan, navodno srpskog podrijetla, pisao je o tome Sumneru Wellesu 31. srpnja 1942.

³⁴ NA MP, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 61-119.

³⁵ Vidi J. PRPIC, *Hrvati u Americi*, 220.

³⁶ NA MP 860H.20211/12 PS/EJH, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 61-119, izvješće D. DiLilla, 8. kolovoza 1941.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

kao nasilnoga propagatora te politike. Usred rata u kojemu je Hrvatska uistinu proglasila svoju samostalnost i u okolnostima kad je jugoslavenski ambasador širio izravnu protuhrvatsku propagandu, takav prikaz Butkovića nije mogao razveseliti američku vladu i njezine specijalizirane službe.

Ante M. Došen koji se rodio u Gospiću 18. lipnja 1895. (umro u Nici u Francuskoj 27. studenoga 1977.) bio je sin poznatoga hrvatskog političara Marka Došena (1859.-1944.). U vrijeme Prvoga svjetskog rata bio je časnik u austro-ugarskoj vojsci te bio zarobljen u Rusiji. Tamo se u vrijeme građanskoga rata borio na strani "bijelih" protiv Crvene armije. U Hrvatsku se vratio 1920., a u Sjedinjene američke države emigrirao je 1924. godine. Odmah po dolasku u Ameriku uključio se u politički život Hrvata i Rusa. Bio je tajnik Hrvatskoga domobrana od njegova osnivanja 1934. (napustio je ovu poziciju 1938.) i član njegova Hrvatskoga nacionalnog predstavništva za Sjevernu Ameriku. State Department je htio deportirati Došena, a i useljenička služba (*Immigrant Service*) je bila spremna na suradnju.³⁹ No čini se da ove vladine agencije nisu mogle pronaći dobar razlog za njegovo istjerivanje. Služba za useljavanje i državljanstvo Ministarstva pravosuđa potvrdila je 29. srpnja 1941. da je A. Došen bio "strani državljanin u SAD od 1. srpnja 1924." i da nema "dokaza na temelju kojih bi se izvršilo deportiranje".⁴⁰

Nije nam poznat identitet Hoovera doušnika, ali njegovo uvjerenje da je Jugoslavija najbolje rješenje za njezine narode i njegovo tumačenje događaja izrazito nenaklonjeno Hrvatima, ukazuju na vjerojatnost da je doušnik bio Srbin. Sigurno je da je u slučaju Dinka Tomašića (1902.-1975.) Hoover bio krivo obaviješten od svog doušnika.⁴¹ Prošlo je nekoliko mjeseci do rujna kad je Hoover primio točnije izvješće o Tomašiću od svoga agenta S. F. Ducibella iz St. Louisa.⁴² Ducibellov doušnik obratio se hrvatskomu franjevcu Teofilu Peharu, svećeniku u hrvatskoj katoličkoj župi u St. Loisu. Franjevac je rekao doušniku da se Tomašić protivio napadu Njemačke na Jugoslaviju, da je odobravao srpski otpor i da je bio "protiv stvaranja posebne nezavisne Hrvatske pod okriljem Njemačke" te da je on skloniji "održavanju statusa quo u Jugoslaviji pod srpskim vodstvom".⁴³ Kad se ima na umu da je Tomašić bio istaknuti član HSS-a – što je također izvijestio trgovac nekretninama u St. Loisu, Vincent Budrovich – razumljivi su podaci o Tomašiću koje je dao franjevački svećenik.⁴⁴ Tomašić se rodio u Smokvici na otoku Korčuli 23. travnja 1902. Otac mu je bio učitelj, a majka je bila kći trgovca

³⁹ NA MP 860H.00, CROATIAN ACTIVITIES IN U. S./121 i 122, Department of State, Advisor on Political Relations, Memorandum, 11. lipnja 1941.

⁴⁰ NA MP, bez signature, rola 28, Department of Justice, Immigration and Naturalization Service, J. R. Espinosa u dopisu Fredericku B. Lyonu, 29. srpnja 1941.

⁴¹ NA MP 860H.20211/5 PS/BJH, rola 28, Department of State, Federal Bureau of Investigation, 22. svibnja 1941.

⁴² NA MP 860H.20211/11 PS/VH s prilogom, Hoover piše Berleu, 5. rujna 1941.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Časopis *Društvena istraživanja* 2/1993, br. 6 u potpunosti je posvećen D. Tomašiću i njegovoj sociologiji.

žitom.⁴⁵ Pohađao je klasičnu gimnaziju u Splitu najprije kao sjemeništara, a potom kao vanjski đak. Kao i mnogi školovani mladići u Hrvatskoj zanošio se idejom jugoslavenskoga zajedništva. Tih je uvjerenja ostao i nakon završenih pravnih studija u Zagrebu i sve do sredine 30-ih kad je postao profesorom na zagrebačkome sveučilištu. Tada se počeo priklanjati HSS-u, ali je preferirao njegovu lijevu opciju. Razvijao je teoriju o razlikama između zadrugarskoga tipa seljaka i plemenskoga kojemu su pripadali "Dinarci", iako nije bio njezin izumitelj, zbog čega su ga napadali sa svih strana. Kad je bio pozvan da bude gost profesor na Washingtonskom Sveučilištu u državi Washington na Odsjeku za sociologiju rado se odazvao. Pročelnik Odsjeka za sociologiju, Stuart A. Queen, posvjedočio je da Tomašić nije mogao biti komunist. Ducibella je morao zaključiti svoje izvješće o Tomašiću slijedećom rečenicom: "Budući da u ovoj istrazi nisu pronađeni dokazi podrivačkih tendencija, ovaj slučaj UPUĆUJE SE NA ZAKLJUČIVANJE UREDU IZ KOJEGA JE POSLAN".⁴⁶

Ohrabreno prvobitnim uspjehom kod Državnoga tajništva, jugoslavensko predstavništvo još više je nasrnulo s optužbama protiv Hrvata, a američke vladine agencije još spremnije su ih shvaćale ozbiljno. Jugoslavenski ministar tvrdio je da posjeduje dokaz "subverzivne aktivnosti Hrvata u ovoj zemlji".⁴⁷ Koji su bili dokazi? Najvjerojatnije da nije bilo drugog dokaza osim informacije koju je američki ambasador u Budimpešti, Herbert Pelle, primio od "pouzdanog izvora".⁴⁸ Riječ je bila o imenima i adresama šestorice američkih Hrvata koji su navodno bili "upleteni u atentat na kralja Aleksandra" i "članovi su Pavelićeve stranke" te su "uključeni u špijunažu i sabotiranje u SAD i Kanadi".⁴⁹ To su bili: Ivan Krešić, Paul Caminiti, Ante Došen, Stephen Klinger, Ivan Maršić i Petar Stanković.

Jedina donekle istinita informacija bila je da su neke od navedenih osoba bili članovi političkih organizacija koje su simpatizirale A. Pavelića, ali zasigurno nitko od njih nije bio uključen u "špijunažu i sabotiranje". Ivan Krešić bio je "stari" doseljenik u SAD. U Ameriku je stigao još za vrijeme Austro-Ugarske monarhije. Postao je istaknuti izdavač i urednik hrvatskih novina. U teškim godinama diktature kralja Aleksandra uređivao je *Hrvatski list i Danicu Hrvatsku*, glasilo Hrvatskoga kola, organizacije koja je utemeljena 1928. Za predsjednika Hrvatskoga kola izabran je 1936. Nakon izbijanja rata, Krešić se uključio u suzbijanje antihrvatske propagande koju su širili Srbi u SAD, što je najvjerojatnije bilo povodom za navedene akcije jugoslavenske ambasade u Washingtonu.

⁴⁵ Informacije o Tomašiću ponajviše crpim iz: Ante KADIĆ, Prof. Dinko A. Tomašić (1902-1975), *Društvena istraživanja* 2/1993, br. 6, 991.-992.

⁴⁶ NA MP 860H.20211/11 PS/VH s prilogom, Hoover piše Berleu, 5. rujna 1941., velika slova su u izvorniku.

⁴⁷ NA MP 860H.20211/19 PS/RIR, rola 28, Federal Bureau of Investigation, 2. lipnja 1941.

⁴⁸ NA MP 860H.20211/9 PS/BJH, Legation of the United States of America, br. 63, Budimpešta, 30. lipnja 1931.

⁴⁹ Isto.

Za sva druga navedena imena, optužbe jugoslavenske ambasade bile su neosnovane. O Stephenu Klingeru ne zna se puno. Sigurno je da je bio izabran za tajnika Hrvatskoga kola na njegovoj osnivačkoj skupštini 1928. godine. Klinger je također bio jedan od potpisnika Manifesta kojega je upravni odbor Hrvatskoga kola izdao 25. listopada 1941. U njemu je odbor osudio ustaško vodstvo u Hrvatskoj i iskazao lojalnost SAD-u.⁵⁰ U daljnjem tekstu osvrnut ću se na P. Stankovića.

Konstantin Fotić nastavio je optuživati Hrvate američkim vlastima. Unatoč iskustvu o nepouzdanim informacijama koje je dostavljao, američke vlasti i dalje su ozbiljno shvaćale njegove optužbe. Na koncu je FBI odlučio intervjuirati Fotića,⁵¹ ali on nije bio posebno razgovorljiv s agentom FBI-a. Fotić se pozivao na dokumente koje je poslao State Departmentu, ali ipak je u razgovoru spomenuo Luku Grbića i Antu Došena koji su bili povezani s hrvatskim novinama *Nezavisna Hrvatska Država*. J. E. Hoover mogao je jedino zatražiti kompromitirajuće materijale koje je Fotić predao Sumneru Wellesu iz State Departmenta.⁵² Hoover je morao biti vrlo iznenađen kad mu je Berle napisao da nema više novih informacija od Fotića, osim onih koje je Hoover već ranije primio. Vjerojatno se radi o informaciji koju je poslala američka ambasada u Budimpešti. Berle se složio s Hooverom da “ u ovom trenutku ne bi bilo uputno ulagati daljnji napor za primanje informacija od gospodina Fotića.”⁵³

S tim zaključkom nisu se složili ni Fotić ni drugi jugoslavenski diplomati. Howard K. Travers, američki generalni konzul u Budimpešti, poslao je 3. srpnja 1941. strogo povjerljivu poruku svom kolegi u Lisabonu da su Hrvati Ivan Dorčić, Mato Ercigonja (vjerojatno Ercigonja), Franjo Klarić i Josip Stipanović “pripadnici ustaškog pokreta”. Konzul je također izjavio da su oni “bili uključeni u bombardiranje Britanskog konzulata u Zagrebu”, da su napustili Zagreb i otišli za Lisabon odakle su htjeli “emigrirati u SAD s namjerom da se bave špijunažom”.⁵⁴ Izvor te informacije bio je neki Petar Savo. State Department je uputio navedenu obavijest Vojnom obavještajnom odsjeku, Obavještajnoj službi ratne mornarice, i FBI-u.⁵⁵ Nije jasno je li ta obavijest upućena igdje drugdje.

Nadgledanje hrvatskih novina

Hoover nije sjedio skrštenih ruku ovih nekoliko mjeseci od kad je na Fotićev zahtjev pokrenuo istragu o američkim Hrvatima. Hoover je počeo

⁵⁰ J. PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 232.-233.

⁵¹ NA MP, bez signature, rola 28, J. R. Espinosa piše Fredericku B. Lyonu, 29. lipnja 1941.

⁵² NA MP 860.H.20211/19 PS/RIR, rola 28, Federal Bureau of Investigation, 2. lipnja 1941.

⁵³ NA MP 860H.20211/19 PS/RIR, rola 28, A. A. Berle u dopisu J. E. Hooveru, strogo povjerljivo, 21. lipnja 1941.

⁵⁴ NA MP 860H.20211/10 PS/BJH, Howard K. Travers piše Samuelu H. Wileyu, prilog br. 1 u dopisu br. 69, Budimpešta, 3. srpnja 1941.

⁵⁵ NA MP 860H.20211/10 PS/EJH, rola 28, Department of State, 7. kolovoza 1941.

slati Berleu detaljna izvješća agenata iz različitih dijelova zemlje čija je zadaća bila praćenje “jugoslavenskih novina”.⁵⁶

W. Lee. Hancock koji je izvještavao iz Chicaga, navodno nije znao za nikakve hrvatske novine u Chicagu. E. M. Roth, javljajući se 17. srpnja 1941. za okolicu Seattlea, priopćio je da nikakve “jugoslavenske novine” nisu tiskane u Seattleu, ali ga je njegov doušnik “U” izvjestio o hrvatskim novinama koje su tiskane u SAD.

Luka Grbić izdavao je hrvatske novine *Nezavisna Hrvatska Država* u Pittsburghu, Pennsylvania. Ove novine bile su “organ DOMOBRAHA i podupirale su fašističke doktrine dr. Ante Pavelića, koji je pod izlikom traženja otcjepljena od Jugoslavije ustvari podupirao uspostavljanje fašističkog režima u Hrvatskoj”.⁵⁷ U popratnomu pismu od 27. listopada 1941. uz novo izvješće za državnoga podtajnika A. Berlea,⁵⁸ J. E. Hoover je upozorio na hrvatski tjednik *Nezavisna Hrvatska Država* koji je uređivao Luka Grbić iz Pittsburgha. Zanimljivo je, međutim, da je Hoover istaknuo kako su “ove novine u potpunoj suprotnosti s djelovanjem Fotića i jugoslavenske ambasade u ovoj zemlji”.⁵⁹

Prema izjavi jednoga drugoga doušnika hrvatske novine *Sloga Hrvata* iz San Josea slične su *Nezavisnoj Hrvatskoj Državi* “u svojoj antisrpskoj predrađaji”.⁶⁰

U New Yorku, Ivan Krešić tiskao je tri puta tjedno *Hrvatski list i Danicu Hrvatsku* koji je “zastupao doktrine dr. ANTE PAVELIĆA, a odnedavno je zastupao protuosovinsku politiku”.⁶¹

Hrvatski svijet, druge hrvatske novine tiskane u New Yorku, bile su “proameričke i protuosovinske”.⁶²

Službeno glasilo Hrvatske bratske zajednice, *Zajedničar*, primali su njegovi članovi u državi Washington, ali Roth je uputio na odvojeno izvješće o “odsjecima HBZ-a i njezinih članova u državi Washington”.⁶³

Pored *Nezavisne Hrvatske Države* najviše je pozornosti posvećeno *Slozi Hrvata*.

⁵⁶ NA MP 860H.20211/21 PS/RIR, rola 28, Federal Bureau of Investigation, Hoover u dopisu Berleu, 19. kolovoza 1941.

⁵⁷ NA MP 860H.20211/21 PS/RIR, rola 28, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-4110, izvješćuje E. M. Roth, 7. srpnja 1941.

⁵⁸ NA MP 860.H20211/12 PS/EJH, rola 28, Federal Bureau of Investigation, 27. listopada 1941.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ NA MP 860H.20211/21 PS/RIR, rola 28, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-4110, izvješćuje E. M. Roth, 7. srpnja 1941.

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

Sloga Hrvata

Sloga Hrvata bio je najsumljiviji list američkih Hrvata zbog ideološke povezanosti s Pavelićem. C. R. Monticone iz San Franciska napisao je o njemu posebno izvješće 17. srpnja 1941.⁶⁴ Doušnici su bili "SF 479" i "SF 217", a specijalni agent bio je Louis D. Wine. Monticoneovo izvješće donosi iscrpne informacije o V. Vojvodiću, uredniku lista, Nicku A. Chrginu (također spomenutomu kao Cilirgin) [vjerojatno Kirigin] i Petru Obadu, redovnim suradnicima. Wine je dogovorio tajni sastanak svojih doušnika i "lojalnih američkih Jugoslavena" u Mt. View, Kalifornija, koji su mu, između ostaloga, rekli da izdavači i suradnici hrvatskih novina pripadaju "opasnoj 'petoj koloni'" te da te novine "nisu ništa drugo već njemački propagandni list".⁶⁵ Ovi "lojalni Slaveni" i veliki rančeri izjavili su Wineovu doušniku da su "ozbiljno razmatrali mogućnost napada na novine u San Joseu jer su protiv antiameričkih pogleda koje su iznosile te novine".⁶⁶ Doušnik je rekao Wineu da je Vojvodić vjerojatno Nijemac, da se koristio pseudonimom, da je njegov ulazak u SAD bio sumljiv i da je imao "u prošlosti neke poteškoće sa zakonom u San Franciscu ili Los Angeles vezano uz financije".⁶⁷

Na kojim osnovama se temeljila optužba da su hrvatske novine bile sredstvo njemačke propagande, peta kolona i antiamerički orijentirane? Čini se da je za Wineove doušnike najveći inkriminirajući prekršaj *Sloge Hrvata* bio naslov "Hrvatska slobodna!" nakon što je Hrvatska proglasila svoju samostalnost. Doušnik je objasnio da su urednik i njegov redovni suradnik Petar Obad imali na umu "oslobođenje od Srbije". To bi mogao biti pokazatelj da su doušnici bili Srbi, ali za to nemamo nikakvih pouzdanijih izvora. Također je to bilo razlogom mišljenju da su hrvatske novine na strani sila Osovine i sumnji da je Vojvodić plaćen za ovakvu promjenu u uredničkoj politici.⁶⁸ Većina hrvatskih novina protivila se navedenoj politici *Sloge Hrvata*. Mnogi Hrvati u Americi također su se izražavali protiv ovih novina. U izvješću FBI-a o "jugoslavenskim novinama", Petar Obad diplomirani student Sveučilišta u Kaliforniji, priznao je da je pisao članke na engleskom jeziku za *Slogu Hrvata*, ali onda je odustao od toga jer se nije slagao s uredničkom politikom novina.⁶⁹

Nakon čitanja tih izvješća o hrvatskim novinama u SAD, službenik Ureda za vanjske poslove State Departmenta zaključio je krajem kolovoza 1941. da nijedne hrvatske novine ne štete američkim interesima, osim možda *Sloge Hrvata*.⁷⁰

⁶⁴ NA MP 860H.20211/21 PS/RIR, rola 28, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-3835, izvješće C. R. Monticonea, 17. srpnja 1941.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ NA MP 860H.20211/21 PS/RIR, rola 28, str. 5, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-3835, izvješće C. R. Monticonea, 17. srpnja 1941.

⁷⁰ NA MP 860H.20211/22 PS/RIR, rola 28, Department of State, Foreign Activity Correlation, 30. kolovoza 1941.

Charles H. Drussel iz San Diega, Kalifornija, također je zaključio da “neće biti daljnje istrage od strane ovog ureda.”⁷¹

To ipak nije bio dovoljan argument za obustavljanje nadgledanja. Hrvatske novine *Sloga Hrvata* iz San Josea bile su predmet još jednog izvješća FBI-ova agenta. C. R. Monticone iz Kalifornije poslao je 3. studenog 1941. izvješće o ovim novinama.⁷² On ne daje nikakve bitno nove informacije, osim što daje popis dužnosnika hrvatsko-američke izdavačke kompanije, informacije o izdavaču novina te iznosi najopćenitije podatke o njima, na primjer da li su oženjeni, koliko su stari itd. Izvješće također donosi poslovne detalje o kompaniji. U njemu se navodi kako su “svi službenici Slavonci, ali naturalizirani američki građani”.⁷³ Također je pogrešno navedeno kako su novine tiskane “slavonskim jezikom”. Detalje o uredničkoj politici *Sloge Hrvata* Monticone je preuzeo iz *Slavonic Bulletin*a, novina tiskanih u New Yorku, iz članka objavljenog 16. srpnja pod naslovom “U čijoj službi je *Sloga Hrvata*?”⁷⁴ Monticone iznosi detalje o uredniku novina V. Vojvodiću koje su vrlo intrigantne. Njegov doušnik “SF-304” rekao mu je da je Vojvodić bio nezakoniti sin dr. Franka iz Hrvatske i da je došao u SAD pod imenom Adam Frank. Drugi Monticoneov doušnik je rekao kako je Vojvodić uglavnom bio zainteresiran za vlastiti profit, tako da je čak ponudio svoje usluge Srbima u San Franciscu kad su novine koje je uređivao prolazile kroz teška vremena.⁷⁵

Ne treba posebno isticati da su se Hrvati u Americi našli u vrlo teškoj situaciji. Samo postojanje Nezavisne Države Hrvatske, a još više njezina politika, predstavljali su problem za sebe. Pored toga, srpska antihrvatska propaganda u SAD i drugdje predstavljala ih je u negativnom svjetlu i tako ih dovela u defenzivan položaj. Hrvati su mislili da će problem riješiti otvorenim izražavanjem američkoga domoljublja te su ga iskazivali obilno. Hrvatsko kolo izdalo je 25. listopada 1941. Manifest u kojem su osudili tvorce Nezavisne Države Hrvatske, “jugoslavenske borce” i njihove “komunističke zagovarače”, “službenu jugoslavensku propagandu pod srpskim pokroviteljstvom”, ali i sljedbenike Domobrana. Pozivali su Hrvate u SAD-u da “slijede našeg predsjednika Roosevelta i našu novu domovinu”.⁷⁶ Kad su 8. prosinca 1941. Sjedinjene Američke Države ušle u rat, predsjednik Hrvatske bratske zajed-

⁷¹ NA MP 860H.20211/12 PS/EHJ, rola 28, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-1652, izvješće Charlesa H. D. Russella, 29. rujna 1941.

⁷² NA MP 860H.20211/15 PS/BJH, rola 28, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-4527, izvješće C. R. Monticonea, 3. studenog 1941.

⁷³ Isto.

⁷⁴ NA MP 860.H/20211/15 PS/BJH, rola 28, str. 9, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 100-4527, izvješće R. Monticonea, 3. studenog 1941.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ J. PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 232.-233. Predsjednik Ivan Krešić i članovi odbora Ivan Šipak, Stjepan Klinger, Kuzma Kuharić, Ana Grgurić i Josip Kraja potpisnici su Manifesta.

nice, J. D. Butković, poslao je telegram predsjedniku Rooseveltu izražavajući odanost i obećavajući podršku svih američkih Hrvata u ratnim pothvatima.⁷⁷

Položaj Hrvata u Americi još se više pogoršao kad je 14. prosinca 1941. A. Pavelić, vođa Nezavisne Države Hrvatske, objavio rat SAD-u. Ništa nije pomoglo da je to bilo tri dana nakon što su to napravile Njemačka i Italija, što je bio pokazatelj da je Pavelić to napravio pod njihovim pritiskom.

Unatoč tomu što su američki Hrvati toliko puta iskazali svoju odanost i osuđivali NDH, unatoč odluci nekoliko agenata FBI-a da daljnja istraga o većini "jugoslavenskih" novina nije potrebna, oni su i dalje nastavili slati izvješća o hrvatskim novinama i institucijama.⁷⁸ Početkom 1942. bila je čak izvršena racija u uredu L. Grbića, urednika *Sloge Hrvata*, i mnoga izdanja ovih hrvatskih novina bila su konfiscirana. Grbić se preselio u San Francisco, gdje je nastavio izdavati svoje novine.⁷⁹

Od panslavizma i jugoslavizma do podrške komunizma

Rat u Europi u kojemu su SAD aktivno sudjelovale i u kojemu je većina Amerikanaca slavenskoga podrijetla bila pogođena na ovaj ili onaj način, potaknuo je kod Slavena u Americi "panslavističke" uspomene. Činjenica da su SAD smatrale Sovjetski Savez saveznikom pridonijela je tomu raspoloženju. Dakako, Sovjetskom Savezu je bilo u interesu da mobilizira sve Slavene u kampanji koja je mogla ojačati njihovu borbu protiv Nijemaca i osigurati im moguću dominaciju u "slavenskom" dijelu Europe.

Paralelno s tim događanjima, rastao je utjecaj Komunističke partije SAD, a među Hrvatima i Slovencima rasla je sklonost za borbu "jugoslavenskih partizana". Time su stvoreni povoljni uvjeti za organiziranje *Panslavističkoga kongresa Sjedinjenih Američkih Država* koji se održao 25. i 26. travnja 1942. u Detroitu, Michigan. Hrvati su značajno pridonijeli kongresu, a J. D. Butković, predsjednik HBZ-a, bio je predsjednik Organizacijskog odbora kongresa.⁸⁰

Ubrzo nakon toga započele su pripreme za Kongres američkih Hrvata planiran za veljaču 1943. Kongres američkih Hrvata, dotad najveći skup Hrvata u Americi, doista se održao 20. i 21. veljače 1943. u Chicagu.

Šef FBI-a, F. J. Hoover, poslao je izvješće A. A. Berleu o događanjima na Kongresu.⁸¹ Hoover je primio izvješće od povjerljiva doušnika koji ga je izvijestio da je glavni ton Kongresu dao predsjednik John D. Butković u uvodnomu govoru koji je sadržavao sve tradicionalne hrvatske ideološke teme

⁷⁷ J. PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 233.

⁷⁸ NA MP 860.H20211/17 PS/HM, Federal Bureau of Investigation, izvješće o HBZ od 10. veljače 1942.

⁷⁹ J. PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 234.

⁸⁰ Isti, 236.

⁸¹ NA MP 860H.20211/29 PS/TL, Federal Bureau of Investigation, bez datuma, prilog pod naslovom: "American Croatian Congress, Chicago, Illinois, 20. i 21. veljače 1943". (dalje: "American Croatian Congress"). J. E. Hoover poslao je drugo izvješće A. A. Berleu u listopadu 1944. Vidi: NA MP 860H.00/10-1744, Federal Bureau of Investigation, dokument br. 100-5699.

modificirane konkretnim okolnostima. Butković je nesumljivo pokazao da je Kongres američkih Hrvata bezrezervno za “ponovno uspostavljanje nezavisne Jugoslavije” i da osuđuje “postupke ustaša pod utjecjem nacizma”.⁸² Butković je također tvrdio da “Hrvati imaju pravo na egzistenciju kao nacionalna skupina”, ali ne nužno “kao nezavisna država” te je uzdizao “majku Rusiju”, “predvodnicu slavenskih naroda Europe”.⁸³ Za Butkovića nije bilo sumnje da se Mihailovićeви četnici “bore za ponovno uspostavljanje ‘velike Srbije’ radije nego ponovno uspostavljanje bivše jugoslavenske države”.⁸⁴ Butković je također odbacio optužbe da su Hrvati saboteri, petokolonaši itd., koje je širila jugoslavenska vlada u izbjeglištvu i organ Srpske nacionalne obrambene organizacije, *Srbobran*.⁸⁵

Prvi govornik bio je dr. Ivan Šubašić, hrvatski ban i član jugoslavenske vlade u izbjeglištvu. Doušnik je ukazao na zaključni dio njegova govora kao najvažniji: “jedina vlada koja će učinkovito djelovati na ponovnomu uspostavljanju jugoslavenske države ... bila bi federalna, sastavljena od predstavnika Srba, Hrvata i Slovenaca s jednakim pravima za te nacionalne skupine”.⁸⁶ Šubašić, kao pristaša jugoslavenske ideologije, nije mogao niti zamisliti samostalnu hrvatsku državu s demokratskom vladom koja bi bila drukčija od one koju je uspostavio Pavelić. Premda, u maniri tipičnog predstavnika hrvatskoga minimalista, Šubašić je zastupao “pripojenje Hrvatske jugoslavenskoj državi koja će jamčiti hrvatskomu narodu ravnopravnost i jednake mogućnosti”.⁸⁷

Vorslov Kačinović, srpski pravoslavni svećenik, i očito simpatizer komunisti koji su predvodili jugoslavenske partizane, tvrdio je da “Jugoslaveni” ne vjeruju da su partizani komunisti.⁸⁸ Njegovo priznanje da Hrvati nisu imali jednaki tretman u Jugoslaviji podupro je drugi Srbin, dr. Sava Kosanović, bivši jugoslavenski ministar.⁸⁹

Govornici su se mijenjali, ali su iznosili manje ili više slične argumente, od osuđivanja tadašnje hrvatske vlade do izražavanja nade da će Jugoslavija biti ponovno uspostavljena kao demokratska država. Više govornika također je pohvalilo partizane, a posljednji govornik dr. Zlatko Baloković, poznati hrvatski violinist, pročitao je rezoluciju koja je pozivala da se s Kongresa pošalju pozdravi Jugoslavenskoj narodnooslobodilačkoj armiji što je bilo prihvaćeno “gromoglasnim ovacijama publike koja se podigla na noge u znak odobravanja”.⁹⁰

⁸² American Croatian Congress, str. 1.

⁸³ Isto.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ Isto, str. 1-2.

⁸⁶ Isto, str. 2.

⁸⁷ Isto, str. 2. Šubašić je nedavno identificiran kao špijun za sovjetsku službu KGB pod kodnim imenom Sres; J. E. HAYNES, H. KLEHR, *Venona*, 386.

⁸⁸ American Croatian Congress, str. 3.

⁸⁹ Nedavno je identificiran kao špijun za sovjetsku službu KGB pod kodnim imenom Kolo; J. E. HAYNES, H. KLEHR, *Venona*, 386.

⁹⁰ American Croatian Congress, str. 10.

Doušnik je osjećao potrebu istaknuti kako “nijednog svećenika nije bilo među delegatima”, premda su Hrvati većinom rimokatolici.⁹¹ Ova bilješka je vrlo znakovita. Predstavnici Katoličke crkve u Hrvatskoj, isto kao i predstavnici Katoličke crkve uopće, znali su da bi pobjeda komunizma dovela do situacije gdje bi se Crkva progonila, kao što se dogodilo u Sovjetskom Savezu. Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj također je bilo poznato da su komunisti bili organizacijska snaga “jugoslavenskih partizana” čiji je cilj bio stvoriti komunističku Jugoslaviju po uzoru na Sovjetski Savez i da bi Hrvati bili još u gorem položaju nego li u monarhističkoj Jugoslaviji. Očito je da su katolički svećenici koji su radili s hrvatskim katolicima u Americi dijelili to uvjerenje. Oni nisu prisustvovali Kongresu američkih Hrvata jer su osjetili da su komunisti stajali iza njegove organizacije te da je Kongres isplaniran kao podrška “jugoslavenskim partizanima” koje su predvodili komunisti. Uistinu, na Kongresu je osnovano Vijeće američkih Hrvata na čelu sa Zlatkom Balokovićem, koje je, među ostalim, imalo za cilj skupljati pomoć za Narodnooslobodilačku frontu i partizanske odrede koje su predvodili komunisti.⁹²

Predstavnici Katoličke crkve nisu bili jedini kojima je bila sumljiva hrvatska pomoć Titovim partizanima. William M. Boyd, senator iz Ohija, privukao je 6. veljače 1943. pozornost A. A. Berlea ukazivanjem na činjenicu da su Vinko Vuk, blagajnik HBZ-a i Mark Vinsky, tajnik Pokroviteljskoga odbora Hrvatskoga kongresa, bili potpisnici izjave koja se pojavila u *Narodnom glasniku*, službenome organu Komunističke partije.⁹³ Boyd je potkrijepio svoju tvrdnju ne samo kopijom te izjave, nego i kopijom rezolucije koju je donio Glavni odbor HBZ-a na sastanku u Garryju, Indiana. Naime, članovi HBZ-a okupili su se na svojoj šestoj konvenciji u Chicagu koja je počela 31. kolovoza 1943., a trajala je dvanaest dana. Konvencija je pružila punu potporu Kongresu američkih Hrvata, što je također značilo podršku “jugoslavenskim partizanima” i njihovu komunističkom vodstvu.

U svibnju 1943., američki Hrvati iz Michigena, organizirani u Hrvatsko-američki savez Michigena poslali su memorandum predsjedniku F. D. Rooseveltu u kojemu zahtijevaju zajedničku američko-britansko-rusku misiju u Jugoslaviju koja će istražiti tko se bori protiv nacista i “teži za nacionalnim jedinstvom jugoslavenskih naroda – Srba, Hrvata i Slovenaca”.⁹⁴ Potpisnici su jasno pokazali da podržavaju “narodnooslobodilački pokret” koji su predvodili Ribar i Tito i koji “će rado pomoći američkoj vojsci ... u cilju ubrzanja zajedničke pobjede nad nacistima”.

Američka politika i opasnost od komunizma

Sve te aktivnosti hrvatske i srpske zajednice pobudile su sumnje američkih vladinih agencija, posebno FBI-a o komunističkoj infiltraciji, unatoč deklaraci-

⁹¹ Isto, 11.-12.

⁹² Vidi: J. PRPIĆ, *Hrvati u Americi*, 238.

⁹³ NA MP 860H.00 CROATIAN ACTIVITIES IN U. S./143 PS.BMB, W. M. Boyd javlja A. A. Berleu, Cleveland, 6. veljače 1943.

⁹⁴ NA, 860H.00/1478 s priloženim Memorandumom I/2. Memorandum su potpisali Matt Goretta, predsjednik, Mark Kramarich, tajnik i Slavko Barkovich, potpredsjednik.

cijama u kojima su iskazivali odanost i djelotvornim akcijama za prikupljanje ratnog zajma. FBI je posjedovao izvješće o namjerama komunističke struje koja je htjela preuzeti kontrolu nad Hrvatskom bratskom zajednicom⁹⁵ i o Hrvatskome domobranu te o njihovim povredama raznih statuta.⁹⁶ Američki konzulat u Fort William-Port Arthuru u Ontariju, Kanada, zatražio je informacije jesu li Walter Grgurich, John Krznic i Mato Raguz, koji su sudjelovali na konvenciji HBZ-a u Chicagu, imali veze s komunistima.⁹⁷ Konzulat u Windsoru, Kanada, obavijestio je državnog sekretara da je Viktor Filipović koji je prisustvovao istoj konferenciji, imao vezu s komunistima.⁹⁸ Bilo je i drugih sličnih zahtjeva i izvješća.

Američke su vlasti nesumnjivo posjedovale mnoštvo informacija o prilikama u Hrvatskoj i o razvoju ratnih operacija na tlu bivše Jugoslavije.⁹⁹ Jedan od izvora informacija bio je i hrvatski profesor sa Sveučilišta u Zagrebu, član HSS-a (možda je riječ o Tomašiću), koji je stupio u kontakt sa State Departmentom preko Američkoga generalnog konzulata u Istanbulu u Turskoj.¹⁰⁰ Neimenovani profesor prikazao je sastav i aktivnosti partizana i vrlo negativno raspoloženje stanovništva prema njima. Također je opisao komunističku propagandu koja je bila vrlo uspješna među mladima. Unatoč takvim informacijama američka je vlada pred kraj 1943. na Teheranskoj konferenciji (28. studenog do 1. prosinca 1943.) izjavila da će prestati podržavati Mihailovićeve četnike i da će početi pomagati Titove partizane. U vrijeme održavanja Teheranske konferencije, Tito je planirao drugo zasjedanje Antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a), koje se održalo 29. studenog 1943. Titova konferencija u bosanskomu gradiću Jajcu proglasila je stvaranje Jugoslavije kao federativne države u kojoj će prava njezinih naroda (Hrvata, Srba, Slovenaca i Crnogoraca) biti zajamčena.¹⁰¹ Naime, zasjedanjem AVNOJ-a manipulirali su komunisti koji su prikriili svoje namjere demokratskom retorikom. Takav politički razvoj događaja imao je veliki utjecaj na američke Hrvate. Vijeće američkih Hrvata održalo je svoju prvu konferenciju 23. siječnja 1944. u Pittsburghu na kojoj je

⁹⁵ NA 860H.20211/36, Department of Justice, 14. rujna 1943. State Department posjedovao je detaljno izvješće o raspravama s konvencije HBZ, što upućuje da su Amerikanci bili upoznati s jačanjem komunističkog utjecaja u HBZ, ali oni su predvidjeli da će komunisti "postići polovičnu pobjedu". Vidi NA MP FW 860H.00/1542½, OSS, Foreign Nationality Groups in the United States (FNG).

⁹⁶ NA, 860H.20211/46, Department of Justice, 13. listopada 1943.

⁹⁷ NA, 860H.20211/50 PS/LH, H. T. Goodier javlja državnom tajniku, Fort William, 29. prosinca 1943.

⁹⁸ NA, 860H.20211/50 PS/LH, G. K. Donald javlja državnom tajniku. dok. br. 1259, Windsor, Ontario, 4. siječnja 1944.

⁹⁹ Među raznim i mnogobrojnim izvješćima o političkim i inim prilikama u Jugoslaviji mnogo hvaljeno je bilo opširno (30 str.) izvješće američkoga Generalnoga konzula Samuela W. Honakera iz ambasade u Istanbulu, Turska, od 8. listopada 1942 državnomu tajniku; NA 860h.00/1418 PS/VGG.

¹⁰⁰ NA MP 860H.00/1487 i 860H.00/1498 PS/HWL, American Consulate General, Istanbul, Turska, 26. svibnja 1943.

¹⁰¹ Vidi: Jill IRVINE, *The Croat Question: Partizan Politics in the Formation of the Yugoslav Socialist State*, Boulder, CO, 1993.

odlučeno osnivanje hrvatskoga odbora za ratnu pomoć i da se skupi \$1,000.000 kao pomoć Jugoslaviji te da se organizira slanje hrane, odjeće i lijekova u ratom pogođenu zemlju.¹⁰²

Pred kraj 1944. FBI i druge američke službe počele su obraćati više pozornosti HSS-u, komunistima i njihovim međusobnim odnosima. Razlog za to bila su gledišta i aktivnosti bivšega hrvatskoga bana Ivana Šubašića. Američi i britanski i političari izabrali su Šubašića, predstavnika HSS-a i suputnika jugoslavenske vlade u izbjeglištvu, za položaj ministra predsjednika Jugoslavije u pregovorima s Josipom Brozom Titom, kako bi osigurali demokratski sustav u poslijeratnoj Jugoslaviji. Agent FBI-a Charles J. Praelnik iz Chicaga, Illinois, napisao je 9. rujna 1944. izvješće o I. Šubašiću i HSS-u.¹⁰³ Njegov doušnik pripisao je Šubašićev uspjeh snazi HSS-a i smanjivanju infiltracije komunistu u stranku. Doušnik "CGO-5353" rekao mu je da sljedbenici HSS-a "priznaju maršala TITA kao svog vojskovođu, ali da ne bi bili zadovoljni da žive u Hrvatskoj pod komunističkom vlasti".¹⁰⁴ Doušnik nije vjerovao da je vođa hrvatskih komunista u Chicagu, Mato Brzovich, imao veći utjecaj među članovima HSS-a. Drugi doušnik potvrdio je procjene i priznao da komunisti namjeravaju ocrniti "seljake" s namjerom da preuzmu vodstvo među Hrvatima.¹⁰⁵

Ti doušnici vjerojatno nisu znali za namjere Amerikanaca u angažiranju Šubašića, a veliko je pitanje jesu li Amerikanci znali da Šubašić možda radi za Sovjetske interese. Amerikanci su htjeli konačno se osloboditi britanskoga tutorstva u vođenju politike u Jugoslaviji te se pozitivno pozicionirati u operacijama na koncu rata i u poslijeratnim odlukama. Pod (pogrešnom) pretpostavkom da je HSS i dalje najjača politička snaga u NDH te uvjereni od Šubašića da će se HSS-ove snage pridružiti Titovim partizanima kao jednakovrijedni partneri, Amerikanci su zaigrali na kartu Šubašić te su u to uspjeli uvjeriti i Britance.¹⁰⁶ No ako su točni kasniji nalazi da je Šubašić bio ne samo simpatizer komunista nego i suradnik sovjetske obavještajne službe, njegova uloga u pridobijanju saveznika na stranu partizana kao i igra na kraju rata dobivaju drukčije značenje. U tom slučaju zaključak da je Šubašić bio "naivno optimističan u svojim procjenama Titovih namjera"¹⁰⁷ ne bi bio utemeljen, jer se ti postupci mogu gledati i kao izvršavanje drugdje zamišljenih planova.

Vrhovno vijeće američkih Hrvata

Hrvati koji su još uvijek polagali nade u nezavisnu Hrvatsku po svemu sudeći nisu nestali, a oni u SAD-u su bili pod budnom prismotrom FBI-a. Howard A. King 11. studenog 1944. poslao je izvješće iz Indianapolis,

¹⁰² G. J. Prpic, *Hrvati u Americi*, 239.

¹⁰³ NA, 860H.01/10-2644 CS/D, Federal Bureau of Investigation, šef J. E. Hoover javlja A. A. Berleu, dok. br. 100-15088. 9. rujna 1944.

¹⁰⁴ Isto, str. 1.

¹⁰⁵ Isto, str. 2.

¹⁰⁶ Amy SCHMIDT, n. dj, 83.-88.

¹⁰⁷ Isto, 88.

Indiana, o Vrhovnome vijeću američkih Hrvata, također poznatome kao Vrhovno vijeće Hrvata.¹⁰⁸ Njegov doušnik "T-1" nije znao puno o ovoj novoj organizaciji američkih Hrvata, ali je znao da u Garyju, Indiana, već od ranije postoji organizacija istoga imena oko novina *Naša nada – Our Hope*, organa Hrvatske katoličke unije. Iako je uredništvo *Naše nade* bilo pod imenom Helene Borić, Kingov doušnik je reportirao da je njezin muž Stanislav Borić bio stvarni urednik novina, ali njegovo ime nije moglo biti objavljeno budući da nije bio američki državljanin. Doušnik je bio uvjeren "da je Pavelić poslao Stanislava Borića u SAD da potakne neprilike i da ih je oduvijek izazivao" i da "podržava Hitlera te da nije sklon politici Sjedinjenih Država".¹⁰⁹ King je istaknuo kako su uredi FBI-a u Clevelandu i Indianapolisu obavili "detaljnju istragu" o S. Boriću i da su pronašli da je on bio "zastupnik Hrvatskoga radiše"¹¹⁰ sve do listopada 1940. kad je postao organizator pri Hrvatskoj katoličkoj uniji u Garyju, Indiana.¹¹¹ King je također napisao: "Prije listopada 1940., bio je poznat po tome što je u Pittsburghu u dva navrata skupljao novac s izričitom namjerom da ga pošalje dr. ANTONU PAVELICHU. Navodno je također rekao doušniku da je Adolf Hitler veliki vođa".¹¹²

Robert E. Abbe iz Pittsburgha imao je nešto više informacija o Vrhovnome vijeću američkih Hrvata od H. A. Kinga iz Indianapolisa. On je poslao 13. studenog 1944. izvješće od dvadesetdvije stranice u kojemu, između ostaloga, spominje promjenu imena organizacije (Vrhovno hrvatsko nacionalno vijeće).¹¹³ Abbe također spominje da je njegov doušnik izjavio da su delegati na osnivačkoj konveciji većinom bili "pripadnici hrvatskog katoličkoga svećenstva".¹¹⁴ Abbeov doušnik pomiješao je tu organizaciju američkih Hrvata s Vijećem američkih Hrvata koje je stvoreno na Kongresu američkih Hrvata održanome u Chicagu u veljači 1943. Naime, navedena konvencija podržala je Vijeće američkih Hrvata, ali pod uvjetom da ono podrži "jugoslavenske partizane" i stvaranje nove Jugoslavije, a ne radi navodne podrške nezavisnoj Hrvatskoj. Moramo istaknuti kako niti jedan katolički svećenik nije prisustvovao Kongresu američkih Hrvata na kojemu je osnovano Vijeće američkih Hrvata, dok su navodno hrvatski katolički svećenici sudjelovali u organizaciji i stajali iza Vrhovnoga hrvatskoga nacionalnoga vijeća.

Abbeov doušnik "T-3" razjasnio je neke stvari. Na konvenciji HBZ-a u Chicagu skupina istaknutih članova HBZ-a, nezadovoljna jačanjem utjecaja komunista u Zajednici, potajno se sastala i osnovala Vrhovno vijeće američkih

¹⁰⁸ NA 860H.01/11-3044, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 105-46.

¹⁰⁹ Isto, str. 2.-3.

¹¹⁰ Isto. Istraga FBI je pokazala da je "Hrvatski radiša bilo ... društvo u Hrvatskoj koje je promoviralo dobrobit mladih osiguravajući prostor za njihovo obrazovanje, posebno u trgovini i obrtu" (str. 3).

¹¹¹ Isto, 3.

¹¹² Isto, 3.

¹¹³ Department of Justice, FBI, dok. br. 105-23, bez reference.

¹¹⁴ Isto, 1.

Hrvata.¹¹⁵ Tu informaciju potvrdio je predsjednik Vrhovnog vijeća, velečasni I. Stipanović koji je u *Hrvatskom listu* 8. siječnja 1944. objavio članak o njegovu stvaranju.¹¹⁶ Izabrani članovi Vrhovnoga vijeća američkih Hrvata bili su: velečasni I. Stipanović iz Youngstowna, Pennsylvania, predsjednik; velečasni Silvije Grubišić iz Chicaga, tajnik; Kuzma Kuharić iz Campbella, Ohio; Filip Pauli iz Milwaukee; William Piškulić iz St. Louisa; gđa F. Skukan iz Chicaga; Florijan Tumbri iz Clevelanda i velečasni dr. V. Vančik iz Clevelanda, članovi uprave.¹¹⁷

Doušnik "T-1" izjavio je da je nova organizacija američkih Hrvata "ista kao HRVATSKI DOMOBRAN i da će oni djelovati u ilegalnosti".¹¹⁸ Također je naveo imena nekoliko izabranih dužnosnika na osnivačkome sastanku 18. listopada 1944. koji zapravo nisu tada izabrani. Doušnik je zabilježio da je fra Ljubo Čuvalo u dugomu telefonskom razgovoru s fra Davidom Zrncom, provincijalom hrvatskih franjevacu u SAD-u, tražio odobrenje za prihvaćanje predsjedničkog mandata.¹¹⁹ Doušnik "T-2" imenovao je sljedeće svećenike kao stvarne ili potencijalne članove spomenute organizacije: I. Stipanović, [Mijo] Domlodovec, Dobroslav [Božić], B. Sorić i [Franjo] Čuturić. Upravni odbor uključivao je Milana Hranilovića iz Akrona, Ohio, predsjednik; Johna Mosea iz McKeesporta, Pennsylvania, direktor; Nikolu (Maar? – nečitljivo), direktor i Ivana Bakšića iz Detroita, Michigan, zamjenik.¹²⁰ Doušnik je izjavio kako je "program ove organizacije identičan programu ANTE PAVELIČA, osim što su lideri protiv PAVELIČA zbog njegove kolaboracije s nacistima".¹²¹ Također je tvrdio da će nova organizacija "djelovati preko Hrvatske katoličke unije" i da "nitko od službenika, članova ili direktora VRHOVNOG HRVATSKOG NACIONALNOG VIJEĆA ni na koji način nije za fašiste ili protiv američke vlade".¹²²

Čini se da je gore spomenuti Abbeov doušnik potpao pod utjecaj propagande komunista koji su opsjeli HBZ u Pittsburghu i njegove lokalne ogranke. Ustvari, ovo je izričito izjavio George Ramušćak, nacionalni tajnik Hrvatske katoličke unije. On je mislio da su agenti FBI-a zamjenili Vrhovno vijeće američkih Hrvata s Hrvatskim domobranom.¹²³ Protivno izjavama doušnika, Ramušćak je rekao da "ova organizacija, iako potpuno odana Sjedinjenim Državama i njezinim interesima, ima glavnu zadaću podnositi činjenice odgovornim osobama s ciljem da Hrvatska nakon sadašnjeg svjetskog rata ne završi pod srpskim jarmom i komunističkim vodstvom".¹²⁴ Ramušćak je također rekao da organizacija

¹¹⁵ Isto, str. 7.-8.

¹¹⁶ Članak je kopiran u istom izvješću, str. 4.-6.

¹¹⁷ Isto, str. 7.

¹¹⁸ Isto, 2.

¹¹⁹ Isto, 2.

¹²⁰ Isto, 4.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

¹²³ Isto, str. 12.

¹²⁴ Isto.

preferira samostalnu Hrvatsku, ali nakon rata zagovara plebiscit pa ako Hrvati odluče živjeti pod Srbijom, organizacija se neće tomu protiviti.

Abbe je uključio izvješća drugih specijalnih agenata iz više američkih gradova koji su intervjuirali istaknute Hrvate i njima bliske osobe kao što su: Vincet Ujčić, Vlaho Vlahović i John Krešić iz New Yorka, Vincent L. Knaus, Josip Baždarić, fra Inocent Bojanić i Stjepan Vrančić iz Chicaga i Francis S. Kollander iz Garryja, Indiana. Svi su oni potvrdili s relativnom točnošću da Hrvatski domobran nije obnovljen i da Vrhovno vijeće američkih Hrvata ne predstavlja njegov kontinuitet, iako su mnogi članovi Vijeća nekada pripadali Hrvatskomu domobranu.

Na kraju je R. E. Abbe iznio najosnovnije informacije o vodećim članovima Vijeća: fra Davidu Zrnu, fra Bonifaciju D. Soriću, Rudolfu Eriću i J. P. Milleru.

John S. P. Wilson iz Pittsburgha poslao je 18. studenog 1944. izvješće iz Clevelanda o Hrvatskome domobranu, premda se izvješće bavilo Vrhovnim vijećem američkih Hrvata koje se nedavno organiziralo u Clevelandu s fra Ivanom Stipanovićem iz Youngstowna, Ohio, kao predsjednikom.¹²⁵ Drugi dužnosnici bili su: Silvije Grubišić, sekretar, Ivan Krešić, predsjednik Hrvatskog kola i Josip Kraja, blagajnik Hrvatskog kola.¹²⁶ Pored toga što je pomiješao "Slovake" i "Slavene", agent izvješćuje da većina Hrvata u kotaru Summer u Ohioju "podržava Rusiju i da su u suglasnosti s Teheranskim sporazumom".¹²⁷ Također prenosi da je većina članova Hrvatskoga domobrana prestala biti aktivna 1941. kad se organizacija raslojila. Utemeljitelji nove organizacije bili su bivši članovi Hrvatskoga domobrana i Hrvatskoga kola, dviju organizacija koje su se ranije suprotstavljale oko različitih stajališta prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Pokret američkih Hrvata za demokratski slobodnu Hrvatsku

Davno prije kraja 1944. godine, tvorci američke politike donijeli su odluku o poslijeratnome svjetskom poretku. Najznačajnija organizacija američkih Hrvata, Hrvatska bratska zajednica, očito pod utjecajem komunista, također je odlučila koju stranu će podržati. Već neko vrijeme HBZ je podržavao partizanski pokret u Jugoslaviji te nisu imali nikakav razlog za promjenu strana, pogotovo kad su američke vlasti podržavale istu stranu.

Ipak, neki američki Hrvati nisu imali povjerenja u komuniste i nadali su se da će moći promijeniti mišljenje vodećih američkih političara. Većina njih bili su ili pripadnici katoličkoga klera u Americi, ili njihovi bliski suradnici i istomišljenici. Oni su osnovali drugu organizaciju američkih Hrvata, Pokret američkih Hrvata za demokratski slobodnu Hrvatsku¹²⁸ i uputili su 9. pros-

¹²⁵ NA 860H.01/11- nečitljivo OS/0, Federal Bureau of Investigation, dok. br. 97-82.

¹²⁶ Isto, 5.

¹²⁷ Isto, 2.

¹²⁸ Predsjednik te organizacije bio je fra Lj. Čuvalo iz Ambridgea, Ohio, Nick Filipovich iz Farrela, Pennsylvania, potpredsjednik, Rudolph Erich iz Akrona, Ohio, tajnik i Mary Janich iz Youngstowna, Ohio, blagajnica.

inca 1944. Memorandum američkom predsjednik F. D. Rooseveltu i njegovu državnom tajniku R. Stettiniusu.¹²⁹

Na početku Memoranduma navedeno je da je razlog njegova objavljivanja “ozbiljni problemi s kojima se u ovom trenutku suočava njihova domovina HRVATSKA”.¹³⁰ Nakon poduljeg pregleda hrvatske povijesti, potpisnici su pokušali oslikati suprotstavljene strane u ratu: fašiste, naciste, Mihailovićeve četnike i na kraju partizane, predvođene mračnom figurom Josipa Broza koji je sebe prozvao Tito, “agentom Treće internacionale”.¹³¹ Potpisnici Memoranduma istaknuli su da su Titove jedinice ubile stotine katoličkih svećenika na najzvjerskije načine, a sad se on slavi u Americi kao junak i saveznik. Oni su molili za pomoć kako bi se hrvatski narod zaštitio od “uništenja i istrebljenja”¹³² i zaključuju Memorandum sa zahtjevima iznesenim u šest točaka: 1. “Da se Atlantska povelja primjeni na hrvatski narodi” i da ona postane “temelj na kojem će se ponovno uspostaviti hrvatski suverenitet”. 2. “Da se nikakva nova ideologija ... ne nameće hrvatskomu narodu protiv njegove volje.” 3. Da se nikakva nova diktatura ne nameće Hrvatima. 4. “Da se SAD, Velika Britanija i druge svjetske sile oslone na hrvatske lidere koji nisu komunisti”. 5. Da oni koji su emigrirali “ne smiju biti pretvoreni u komunističke legije”. 6. Oni “osuđuju sve koji žele promovirati ili promoviraju komunističke ideje među našim ljudima ovdje i u inozemstvu”.¹³³

Čak i da je Memorandum bio pažljivije sastavljen ne bi ničemu koristio jer oni koji su svakim danom postajali sve bliže potpunoj pobjedi, već su odlučili o tijeku povijesnih događanja. Niži činovnik State Departmenta ljubazno je javio primitak Memoranduma.¹³⁴ Službena hrvatska vlada bila je na strani gubitnika, a komunisti koji su proglasili stvaranje nove federativne Jugoslavije i bili na strani pobjednika također su imali jasnu ideju o budućoj sudbini Hrvata u novoj Jugoslaviji.

Zaključak

Nije neočekivano da vlasti u ratnim situacijama smatraju neke građane opasnima za nacionalnu sigurnost i da prate njihove aktivnosti. Stvar je nagađanja bi li vlada SAD-a u vrijeme Drugoga svjetskog rata smatrala američke Hrvate tako opasnima da nije prihvatila urgiranja jugoslavenskoga predstavništva u SAD-u da pripaze na američke građane hrvatskoga podrijetla. Kad su FBI i druge vladine agencije prihvatile mogućnost da Hrvati mogu predstavljati opasnost, pristupili su budnomu motrenju istaknutih ličnosti u

¹²⁹ NA MP 860H.01/1 – nečitljivo, rola 23. Memorandum upućen vladama, vodećim državniciima i vjerskim vođama, izdavačima i svjetskim novinskim agencijama glede istinitog položaja Hrvatske i njezinoga naroda, uključujući i njihovu borbu za samostalnost.

¹³⁰ Isto, 2.

¹³¹ Isto, 5.

¹³² Isto, 6.

¹³³ Isto, 7.

¹³⁴ NA MP 860H.01/12-944, J. M. Colton Hand piše velečasnom Ljubi Čuvalu.

hrvatskoj zajednici, hrvatskih novinara i institucija, čak i nakon ponovljenih izvješća koja su sugerirala da su optužbe protiv Hrvata rezultat srpske propagande te da njihovo daljnje nadgledanje nije potrebno.

Također je stvar nagađanja je li protuhrvatska histerija pridonijela prodiranju komunista u organizacije američkih Hrvata i potaknula podršku partizanima u Hrvatskoj, što je na kraju pomoglo obnovi Jugoslavije koju će komunisti 45 godina držati pod svojom totalitarnom kontrolom. Dakako, američke agencije odgovorne za nacionalnu sigurnost reagirale su na opasnosti bez obzira na njihove ideološke obojenosti, ali čini se da su ipak bili osjetljivije na "fašističke" nego li na "komunističke" prijetnje. Dok su oni postali svjesni komunističkoga nasrtanja na organizacije američkih Hrvata, ove su organizacije gotovo u potpunosti preplavili komunistički agenti. Katolički svećenici i njihovi bliski suradnici upozorili su na komunističku opasnost, ali njih se smatralo ne samo konzervativnima i reakcionarnima, nego i simpatizerima nacista i njihovih pomagača u Europi. Tu se još jedno pokazalo da praktična politika bezrezervnoga sklapanja savezništva ima svoju cijenu, koja koji put može biti i prevelika.

Daljnji zaključak koji se nameće jest da američke agencije odgovorne za unutarnju sigurnost i prikupljanje podataka, ponajprije FBI, nisu uvijek bile oprezne u izboru svojih doušnika, što je moglo, a često je i imalo ozbiljne posljedice za američke Hrvate. U atmosferi koja odražava razdor i neprijateljstva između različitih nacionalnih skupina u "starom svijetu", veoma je važno je li doušnik koji je izvještavao o hrvatskim aktivnostima srpskoga ili hrvatskoga podrijetla. Prilično je jasno da su doušnici srpskoga podrijetla uglavnom koristili priliku da iznesu američkim agentima propagandu protiv Hrvata. Zlokobna priroda takve prakse najvidljivija je u ustrajnosti određenih elementa propagande u oblikovanju politike kasnijih administracija i odgovornih pojedinaca.

SUMMARY

POLICE SURVEILLANCE OF CROATIAN COMMUNITY IN THE UNITED STATES DURING WORLD WAR II

Using the archival sources and the existing literature the paper presents how Federal Bureau of Investigation surveilled Croatian community in the United States during World War II. The existing archival documents show that Serb who worked as FBI informers often presented Croats as a threat to Western allies. FBI obviously accepted such Serb propaganda as a real threat to American national security and began the surveillance of all distinguished persons from the Croat community. Croatian journalists and various organizations of American Croats were also put under observation. At the same time American Croat community and its organizations were infiltrated by persons who supported communist ideas. Communist influence resulted in widespread support of American Croat community for Yugoslav partisans.

Croatian catholic priests in the United States warned of a growing communist influence in the American Croat community. Their warning was rejected because they were often considered to be friendly to Axis powers and the Independent State of Croatia.

Key words: World War II, American Croat community, communism, Croat-Serb relations